

FÎRÛZÂBÂDÎ (Ö. 817/1415) VE BESÂİR'İNDE KUR'AN VE SÛRELER KONUSUNA BAKIŞI

FÎRÛZÂBÂDÎ (D. 817/1415) AND HIS VIEW ON QUR'AN AND SÛRAHS IN HIS BASÂİR

MERVE SAÇLI

DR. ÖĞR. ÜYESİ, ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ TEFSİR ANABİLİM DALI
ASSISTANT PROFESSOR, UNIVERSITY OF ŞIRNAK, FACULTY OF THEOLOGY, DEPARTMENT OF
TAFSİR

mervebekci@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-4138-3290>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.19>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

19 Ekim / October 2019

Kabul Tarihi / Accepted

12 Aralık / December 2019

Yayın Tarihi / Published

Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Aralık / December

Atıf / Cite as

Saçlı, Merve, "Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) ve Besâir'inde Kur'an Ve Sûreler Konusuna Bakışı [Fîrûzâbâdî (d. 817/1415) and His View on Qur'an and Sûrahs in His Basâir]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 6/11 (Aralık/December 2019): 517-544.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.

For Permissions

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

FİRÛZÂBÂDÎ (Ö. 817/1415) VE BESÂİRİNDE KUR'AN VE SÛRELER KONUSUNA BAKIŞI*

Öz

Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî 729/1329 yılında İran'ın Şiraz şehrinde dünyaya gelmiş, hıfzını ve ilk tahsilini burada tamamlayarak genç yaşta dil bilimindeki maharetiyle öne çıkmış, dönemin birçok ilim merkezini dolaşarak önemli isimlerle etkileşim hâlinde bulunmuş çok yönlü bir âlimdir. Oldukça kuvvetli bir hafızaya sahip olan Firûzâbâdî, gittiği şehirlerdeki birçok âlimin rahle-i tedrisinden geçmiş, yine kendisi de pek çok talebeye ders vermiştir. En son Yemen Resuliye devleti hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'in daveti üzerine Zebid'e gelerek burada hem Yemen Kâdî'l-kudatlığı vazifesini üstlenmiş hem de ilim dünyasına pek kıymetli hizmetlerde bulunmuştur. Her ne kadar esas şöhretini, dilbilim sahasında telif ettiği el-Kâmûsu'l-muhît adlı sözlük çalışmasına borçlu olsa da müellifin Kur'an ve tefsir sahasında kaleme almış olduğu Besâiru zevi't-temyîz adlı eseri ve dolayısıyla tefsirciliğinin dilbilimdeki bu yetkinliğinin gölgesinde kaldığı düşünülmektedir. Çalışmamızın ana gâyesi müellifin Kur'an ve tefsir ilmi sahasındaki varlığını Besâir ekseninde ortaya koymaya çalışmaktır. Bu konu müellifin Besâir'de Kur'an ve sûreler hakkındaki ilimlere bakışı özelinde incelenecektir.

Özet

729/1329 senesinde İran topraklarında Şiraz'a bağlı Kazerun beldesinde dünyaya gelen Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî (ö. 817/1415), küçük yaşta hafıza kapasitesi ve dilbilime olan yoğun ilgisiyle temâyüz etmiş ve dikkatleri çekmiş bir âlimdir. Kur'an hıfzını ve ilk tahsilini bulunduğu belde tamamladıktan sonra Vâsit, Bağdat, Şam, Ba'lebek, Hama, Halep, Kudüs, Gazze, Remle ve Kahire gibi dönemin önemli pek çok ilim merkezini dolaşarak buralarda hem birçok kıymetli âlimin rahle-i tedrisinden geçme imkânı bularak çeşitli icâzetler almış hem bizzat kendisi de talebe yetiştirmiştir. Bilhassa dilbilim sahasında daha mâhir olmasına rağmen hadis ilminde de hatırı sayılır bir birikim elde etmiş, ne var ki eserlerinde hadis hususunda beklenen titizliğe riâyet etmediği görülmüştür. Firûzâbâdî'ye esas şöhretini kazandıran, dilbilim sahasında kaleme aldığı el-Kâmûsul-muhît adlı lügat çalışması olup, bu eser her çağda dilbilim araştırmacılarının yegâne başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Firûzâbâdî dilbilimin yanı sıra tefsir ilminde de faaliyet göstermiş bir âlimdir. Ancak bugüne değin tefsirciliğinin hep dılıciliğinin gölgesinde kaldığı düşünülmektedir. Tefsir sahasında da eserler vermiş olup bu alanda yazmış olduğu en önemli eseri ise hiç şüphesiz bizim de araştırma konumuzu teşkil eden Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz adlı çalışmasıdır. Firûzâbâdî bu çalışmasında Kur'an-ı Kerim'i daha evvel örneğine pek rastlanmamış, kendine has bir metotla ele almaktadır. Hacim itibarıyla altı ciltten müteşekkil olan bu eserin ilk cildinde müellif Kur'an-ı Kerim'in tefsirine dair bilinmesi gereken bilgiler ve Kur'an ilimlerine dair bazı bahislerle esere giriş yapmaktadır. Devamındaysa Kur'an-ı Kerim'i sûre sûre tefsir etmekte, her sûreyi "basıra" dediği başlıklar altında ele almaktadır. Ancak âyetlerin tamamını tefsir etmeyip sadece belli başlı konular üzerinde durduğu görülmektedir. Her surenin başında o sûre hakkında Mekki-Medenî, sûrelerin âyet, kelime ve harf sayıları, âyet fâsılları gibi şekilsel bahislerle sûrelerin isimleri ve içerdiği konular hakkında bilgi vermekte, sonrasında ise nâsîh-mensûh ve müteşâbihât kategorisine giren âyetleri incelemekte ve son olarak da sûrenin fazileti hakkında rivâyet edilen hadisleri zikretmektedir. Ancak söz

* Bu makâle, 2017 yılında tamamladığımız "Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî ve 'Besâiru Zevi't-Temyîz' İsimli Tefsirindeki Metodu" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu konu hakkında çalışmam hususundaki teşviklerinden ötürü Prof. Dr. Ömer Çelik hocama müteşekkirim.

konusu hadislerin sıhhati noktasında kendisinden beklenen tedkiki göstermediği görülmektedir. Fîrûzâbâdî sonraki dört ciltte ise bir nevi bir Kur'an sözlüğü çalışmasına girişmekte ve Kur'an-ı Kerim'de geçen kavramları filolojik olarak izah etmektedir. Son ciltte ise Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen peygamberler, geçmiş kavimler ve zulüm figürlerine yer vermektedir. Aslında müellifin bu çalışması Yemen Resulî devleti hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'in (ö. 803/1400) tasarladığı kapsamlı bir ilimler ansiklopedisinin tefsir ve Kur'an ilimleri hakkındaki kısmıdır. Ancak o vefat edince söz konusu proje yarım kalmış ve sadece Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415)'nin yazmış olduğu kısım kadarı vücut bulabilmiştir. Bu çalışmasıyla müellif tek bir kaynak bünyesinde hem Kur'an ilimlerine dair bazı mühim bilgileri hem Kur'an-ı Kerim tefsir faaliyetini hem de bizzat Kur'an-ı Kerim'in kelimelerine dair bir lügat çalışmasını cem etmiştir. Eser bu açıdan istifadeye matuf olup tür olarak literatürde benzer bir örneğinin söz konusu olmaması açısından da özgün bir niteliğe sahiptir. Bununla birlikte, müellifin eserde kullanmış olduğu kaynaklarda gereken ilmi titizliğe riâyet etmemiş olması, hadis ilmindeki hatırı sayılır birikimine rağmen hadisleri rivâyet ederken çoğu yerde beklenen hassasiyeti gösterememiş olması gibi gerekçeler de eserle ilgili bilinip kabul edilmesi gereken bazı gerçekliklerdir. Eserin, sarf, nahiv, belâğat vb. dil ilimleri noktasında müellifin tabir-i câize tüm mahâret ve birikimini gözler önüne serdiği bir zemin teşkil ettiğini söylemek müellifin hakkını teslim etme noktasında gereklidir. Fîrûzâbâdî'nin Besâiru zevî't-temyîz isimli bu çalışmasının bugüne dek gölgede kalmış, ancak şimdiden sonra araştırmacıların ilgi ve istifadesi umulan, konuları ele alışında yöntemi bakımından benzerlerinden ayrılan, ansiklopedik bir tefsir çalışması olduğunu söylemek mümkündür. Kendisinden hem tefsir hem de sözlük anlamında istifade edilebilmesi noktasında çok yönlü bir niteliğe sahiptir. Bu doğrultuda Fîrûzâbâdî'nin de tefsir ilmi sahasında müfessirlerden bir müfessir olduğunu söylemekte hiçbir beis yoktur. Bizim de bu çalışmamızda ana gâyemiz Fîrûzâbâdî'nin tefsirci kimliğini Besâir'den Kur'an ve sûreler konusu örneğinde ortaya koymaya çalışmaktır. Konunun çerçevesini bu şekilde belirlememizin nedeni ise Fîrûzâbâdî'nin hem dil hem tefsir yönünü bir arada ele almaya daha müsait bir zemin teşkil etmesi hasebiyledir. Çalışmamızda ilk adım olarak pek çok farklı tabakât ve biyografi türü eserlerden istifadeyle Besâir sâhibi Fîrûzâbâdî'nin hayatı hakkında bilgi verilip müellifin hem biyografik hem de şahsına yönelik genel bir portresi çizilecektir. Zira eserindeki meselelere yaklaşımını daha sağlıklı anlama ve ortaya koyma adına arka plandaki ilmi ve fikrî formasyonu önem arz etmektedir. Sonrasında Besâiru zevî't-temyîz adlı eserinin genel hatlarıyla tanıtımı yapılacaktır. Bundan sonra ise Fîrûzâbâdî'nin eserinde konuları nasıl ele aldığına ışık tutması bakımından Kur'an ve sûreler hakkındaki bahislere nasıl yer verdiği incelenecektir. Bu çerçevede müellifin Besâir'de sırasıyla Kur'an ve sûre kavramları hakkındaki dîlbilimsel analizleri, Kur'an'daki sûrelerin hangilerinin Mekki hangilerinin Medeni olduğu ve bunların nüzul sırasına göre tertibi, sûrelere verilen farklı isimler ve bu isimlerin mantığı, Kur'an-ı Kerim için kullanılan isimler ve neden bu kadar çok ismi olduğu, Kur'an'ın faziletleri ve bununla ilgili Kur'anî deliller, sûrelerin faziletleri ve bu hususta örnek olarak zikrettiği rivâyetleri nasıl ele aldığı işlenecektir. Bu vesileyle müellifin Besâir'de mezkûr konular özelinde Kur'an ve sûrelere bakışı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Fîrûzâbâdî, Besâir, Kur'an, Sûre.

FİRŪZÂBÂDÎ (D. 817/1415) AND HIS VIEW ON QUR'AN AND SŪRAHS IN HIS BASÂİR

Abstract

Majd al-din Muḥammad b. Ya'kub al-Fîrûzâbâdî was a versatile scholar born in 729/1329 in Shiraz, Iran, where he memorized Qur'an and completed his first edu-

cation. He excelled at Linguistics at an early age, and consequently travelled to many cities, and contacted many prominent scholars of his time. Firūzābādī, who had a strong memory, studied under various scholars in the cities he visited, and also had many students studying under his supervision. In the end, he settled in Zabid with the invitation of al-Malik al-Ashraf, and took the position of kādī-al-kudāt of Yemen while also making invaluable contributions to the world of science. Firūzābādī is well known for his work named al-Qāmūs al-Muhīt, and as such, his work on Qur'an and tafsir fields, Basāir and so his formation of Qur'anic interpretation are overshadowed by his competence at Linguistics. In this study, the goal is to shed light onto the interpretative side of Firūzābādī through Basāir. This issue will be examined in light of the author's view on the sciences about the Qur'an and sūrahs in Basāir.

Summary

Majd al-dīn Muḥammad b. Ya'kūb al-Firūzābādī (d. 817/1415), who was born in 729/1329 in the town of Qazerun of Shiraz in Iran, was a scholar who attracted attention with his strong memory, and intense interest in linguistics at a young age. After completing the memorization of the Qur'an, and the first education in the town he lived in, he travelled to many important centers of his time, such as Wasit, Baghdad, Damascus, Balabah, Hama, Aleppo, Jerusalem, Gaza, Ramlah and Cairo, and he found the opportunity to pass through the training of a good number of eminent scholars. He received various authorizations, and trained students personally. Although he was more proficient in the field of linguistics, he also acquired a considerable accumulation of knowledge in the hadith science. However, it was observed that he didn't obey the expected meticulousness in his works. The work which gives Firūzābādī his real fame is his lexical work named al-Qāmūs al-muhīt which he wrote in the field of linguistics. This work is one of the unique references of linguistics researchers throughout all ages. In addition to linguistics, Firūzābādī is a scholar who has been active in the science of tafsir. However, it is thought that his commentator identity was always overshadowed by linguistics. He also produced works in tafsir, and the most important work he wrote in this field is undoubtedly his work, Basāiru zavi't-tamyiz fi lataifi'l-Kitābi'l-'Aziz. In this study, Firūzābādī approaches the Qur'an with a unique method, which no one has ever seen before his time. In the first volume of his work, which consists of six volumes, the author gives some information about the Qur'anic exegesis and explains some subjects about the Qur'anic sciences at the beginning of the book. In the following, he makes interpretation of the Qur'an sūrah by sūrah, and analyzes each sūrah under the headings called "basīrah". However, it is seen that he does not interpret all of the verses, but focuses only on certain issues. At the beginning of each sūrah, he gives information about the formal subjects of each sūrah, such as the questions of Makkī and Madanī, the number of verses, words and letters, end rhymes, the names of sūrahs and the subjects they contain. Then examines the verses that fall into the category of nāsikh-mansūkh and mutashābihāt, and finally cites the hadiths about the virtue of the sūrah. However, it is seen that he does not show the meticulousness expected from him in terms of the authenticity of these hadiths. In the next four volumes, Firūzābādī embarks on preparing a kind of a dictionary of the Qur'an, and explains the concepts of the Qur'an in a philological way. In the last volume, he mentions prophets, past peoples, and past figures of oppression mentioned in the Holy Qur'an. In fact, this work of the author is part of a comprehensive encyclopedia of sciences designed by al-Malik al-Ashraf (d. 803/1400), the ruler of Yemen Rasuli State, on Tafsir and Qur'an sciences. However, when he passed away, this project was left unfinished, and only the part written by Firūzābādī could come into existence. In this work, the author brought together some important information about the

Qur'anic sciences, the Qur'an commentary activity, and a vocabulary study on the words of the Qur'an itself. In this respect, the work is useful and unique in that there isn't any similar sample in the literature. However, reasons such as the fact that the author did not comply with the necessary scientific meticulousness in the sources used in the work, despite his considerable accumulation in the Science of Hadith, could not show the expected sensitivity in most places while he was narrating the hadiths are of the some truths that should be known and accepted. It is necessary to say that the work constitutes a ground on which the author shows all his talents and accumulation in terms of linguistic sciences like Grammar, Grammatical Syntax, Rhetoric, and so on. It is possible to say that this work of Firüzâbâdî, Basâiru zavî'tamyîz, has been overshadowed to this day, but is an encyclopedic exegesis of the Qur'an which is expected to be of interest and benefit to the researchers, and should be differentiated from the similar ones in respect to the way he handled the subjects. It has a multi-faceted quality in terms of both commentary and dictionary. In this respect, there isn't any harm in saying that Firüzâbâdî is also an interpreter in the field of exegesis. In our study, our main goal is to try to reveal the exegetic identity of Firüzâbâdî in the example of the Qur'an and sûrahs from Basâir. The reason why we have determined the framework of the subject in this way is that it provides a more suitable ground for addressing the skill of Firüzâbâdî both in linguistics and in tafsîr. As the first step in our study, we will give information about the life of Firüzâbâdî, the owner of Basâir, with the help of many different tabaqât and biographical books. In this way, a general portrait of the author, both biographical and personal, will be drawn. Because his scientific and intellectual formation is important in order to understand, and to put forward his approach to the issues in his work. Afterwards, general presentation of Basâir will be conducted. After that, in order to shed light on how Firüzâbâdî treats the subjects in his work, it will be examined how he included the subjects about the Qur'an and sûrahs. In this framework, the subjects such as the linguistic analysis of the author about the concepts of Qur'an and sûrah in Basair, which sûrahs in the Qur'an are Makkî or Madanî, and how their order is according to nuzûl, and how different the names given to sûrahs, and the reason of giving these names, and the nouns used for Qur'an, and why the Qur'an has so many names, and the virtues of the Qur'an and the relevant Qur'anic evidence of these, the virtues of sûrahs and how he handles the narrations mentioned on this matter as an example will be studied. Herewith, the author's perspective on the Qur'an and the sûrahs will be unearthed.

Keywords: Tafsîr, Firüzâbâdî, Basâir, Qur'an, Sûrah.

GİRİŞ

Tefsir mirasımıza bakıldığında başlangıçtan bugüne kesintisiz bir biçimde süregelen bir hareketlilik görülmektedir. Bu hareketliliğin yoğunluk bakımından yer yer azalıp arttığı vâki olsa da netice itibarıyla herhangi bir inkıta bulması söz konusu olmamıştır. Zira Kur'anın bizatihi kendisi çağları aşan dinamik bir kitap olduğundan ona dair yazılacak olanlar da hiç şüphesiz bitip tükenecek değildir. İşte bu halkaya dâhil olmuş âlimlerden bir tanesi de Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdîdir (ö.817/1415).

Fîrûzâbâdî ilim dünyasında bilhassa dilbilim sahasındaki mahâretiyle anılagelmiş ve bu alanda kaleme almış olduğu eseri *el-Kâmûsu'l-muhît*, çağları aşan bir üne kavuşmanın yanı sıra ilim tâlipleri tarafından her dönemde oldukça rağbet görmüştür. Ancak müellifin istifâdeden müstağni kalınmaması gereken bir başka eseri daha vardır ki söz konusu eserinde dilbilimdeki yetkinliğinin yanında Kur'an ve tefsir ilminde de söz sahibi olduğunun izlerini görmek mümkündür.

Besâir esâsen birden fazla yönü bulunan bir çalışma olup hem dilbilim hem de Kur'an ve tefsir ilmi ekseninde değerlendirilebilecek bir eser hüviyetindedir. İlim dünyasında önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğümüz Fîrûzâbâdî ve onun *Besâiru zevi't-temyiz* isimli eserinin tefsir yönü hakkında literatürde yeterince kapsamlı bir çalışmanın mevcut olmayışı, ilgili araştırmaların ise cüz'î ve sınırlı kalışı, eserin bu sebeple tefsir ilmi camiasında hak ettiği ilgi ve rağbeti bulamamış olması söz konusu ihtiyacın karşılanması adına, bizi bu çalışmayı yapmaya sevk eden bir sâik olmuştur.

Çalışmamızda bunu ortaya koymak adına öncelikle müellifin hayatı ve genel olarak *Besâir* hakkında kısaca bilgi verilecek, sonrasında ise Kur'an ve sûrelere dâir bahisleri *Besâir*'de nasıl ele aldığı incelenecektir.

1. FÎRÛZÂBÂDÎ

Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) künyesine bazı kaynaklarda daha kısa yer verilmeyle birlikte¹, esasen tam künyesi Ebû Tâhir Mecduddîn Muham-

¹ Celâleddin Abdurrahmân Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyin ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-fîkr, 1979), 1/273; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî İbnu'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl fi esmâ'î-ricâl: Zeylu Vefeyâtî'l-ayân*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr (Kâhire: Dâru't-Turâs, 1970), 2/317; Muhammed Bakır b. Zeynelâbidin b. Cafer Musevî Hansârî, *Ravzatü'l-cennât fi ahvâli'l-ulemâ ve's-sâdât*, thk. Esedullah İsmailiyyan (Tahran: Mektebetu İsmailiyyan, 1392), 8/101; Ebû'l-Felah Abdulhây b. Ahmed b. Muhammed İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb* (Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsî'l-Arabî, t.s.), 7/126; Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa,

med b. Ya'kub b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ömer b. Ebî Bekr Ahmed b. Mahmûd b. İdrîs b. Fazlillâh² b. eş-Şeyh Ebî İshâk İbrâhîm b. Ali³ b. Yûsuf⁴ b. Abdillâh el-Fîrûzâbâdî⁵ olup nisbesi “eş-Şîrâzî”⁶dir. Babasının kasabası Fîrûzâbâd'a nisbetle Fîrûzâbâdî olarak anılmaktadır.⁷ Şâfiî mezhebine mensuptur.⁸ Silsile-i nesebinin Hz. Ebû Bekr (r.a.)'e dayandığını bizzat kendisi nakletmektedir.⁹ Hatta bazı yazılarında “Muhammed es-Sıddîki” imzasını da kullanmıştır. Ancak söz konusu kadılık vazifesini üstlenmesiyle derecesinin artmasından mütevellit böyle söylediğini iddia edenler de olmuştur.¹⁰

Fîrûzâbâdî hicrî 729 senesinin Rebülâhir yahut Cemâziyelâhir ayında¹¹ İran'ın Şiraz'a bağlı Kâzerûn kasabasında doğmuştur.¹² Bazı kaynaklarda ise doğduğu yer “Kârzîn” olarak geçmektedir.¹³

İlk tahsilini Kâzerûn'da babasının yanında yapan Fîrûzâbâdî, yedi yaşında iken hem Kur'an'ı ezberlemiş¹⁴ hem de erken denecek bir yaşta, baba-

Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsârü'l-musannefin (Tahran: Mektebetü'l-İslâmiyye ve'l-Ca'feri Tebrîzî, 1947), 2/180; Yusuf b. İlyan b. Musa ed-Dimaşkı Serkis, *Mu'cemu matbûâtü'l-'Arabiyye ve'l-mu'arrabe* (Mısır: Matbaatu Serkis, 1928), 2/1469; Muhammed Abdulhayy b. Abdilkebir b. Muhammed Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-me'âcim ve'l-meşihât, ve'l-müselâlat* (Beirut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1982), 2/907; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-müfessirin* (İstanbul: Bilmen Yayinevi, 1974), 2/579; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kâmusu terâcîmi li eşher, ricâl ve'n-nisâ* (Beirut: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 1992), 7/146; Hulusi Kılıç, “Fîrûzâbâdî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/142.

² Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin: Terâcîmu musannifi'l-kütübü'l-'Arabiyye* (Beirut: Mektebetü'l-müsennâ, 1957), 11/118.

³ Takiyuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hasenî el-Fâsî, *el-İkdu's-semîn fi târihi'l-beledi'l-emîn*, thk. Fuad Seyyid (Kahire: Matbaatü's-sünneti'l-Muhammediyye, 1962), 2/392.

⁴ , Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muahmed b. Muhammed ez-Zebidî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Mısır: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1306), 1/13.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed Havlânî Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbi'* (Kahire: Matbaatü's-sa'âde, 1348), 2/280.

⁶ Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/273; Bilmen, *Tabakâtü'l-müfessirin*, 2/579; Zirikli, *el-A'lâm*, 7/146; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11/118; Kılıç, “Fîrûzâbâdî”, *DİA*, 13/142.

⁷ H. Fleisch, “al-Fîrûzâbâdî”, *El²* (Leiden, 1965), 2/653.

⁸ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, 2/280; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11/118.

⁹ Kılıç, “Fîrûzâbâdî”, *DİA*, 13/143; Bilmen, *Tabakâtü'l-müfessirin*, 2/579.

¹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâu'l-gumr bi ebnâi'l-umr*, thk. Hasan Habeşi (Kahire, 1972), 3/47; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/273; ; Hansârî, *Ravzatü'l-cennât*, 8/101.

¹¹ Carl Brockelmann, “Fîrûzâbâdî”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988), 4/653.

¹² Şemsuddîn Muhammed b. Abdîrrahmân Şehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karnî't-tâsi'* (Beirut, t.s.), 10/79; İbnu'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, 2/317; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 7/127; Hansârî, *Ravzatü'l-cennât*, 8/101; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, 2/280; Bilmen, *Tabakâtü'l-müfessirin*, 2/579; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11/118; Kılıç, “Fîrûzâbâdî”, *DİA*, 13/142.

¹³ İbn Kadî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 3/63; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/273; Zirikli (ö. 1396/1976) de *el-A'lâm* adlı eserinde bu kasabadan, ra harfinin kesriyle “Kârzîn” olarak söz etmiştir. (*el-A'lâm*, 8/146). *Mu'cemu'l-buldân*'da hem Kazerun hem de ra'nın fethasıyla Karezin olarak iki ayrı madde bulunmakta, müellifi Ya'kut el-Hamevî (ö. 626/1229) her ikisinin de İranda birer yer adı olduğunu söylemekte, ancak Kazerun'u mesafe olarak Şiraz'a yakınlığıyla tanımlamaktadır (Ebû Abdillâh Şehâbeddîn Ya'kut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beirut: Dâru sâdir, t.s.), 4/428-429). Kanaatimizce Fîrûzâbâdî'nin doğduğu yerin adının Kazerun olması kuvvetle muhtemeldir.

¹⁴ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, 2/280; Kılıç, “Fîrûzâbâdî”, *DİA*, 13/142.

sının tevcihiyle, lügat ilmine meylederek¹⁵ bu alanda kitap ezberi yapmış¹⁶ sekiz yaşında ise Şiraz'a giderek burada babasından, Kıvâmüddin Abdullah b. Mahmûd bin Necm'den ve Şirazlı başka âlimlerden dil ve edebiyat dersleri almıştır.¹⁷ Buna nahiv, sarf ve belagat ilimleri de dahildir.¹⁸ Genç olduğu halde dilde mahir olmuş, hadis öğrenmeyi talep etmiş ve birçok âlimden hadis dinlemiş;¹⁹ Şiraz kadısı Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf el-Ensârî ez-Zerendî (ö. 747/1346)'den Sahîh-i Buhârî²⁰ ve Sünen-i Tirmizî'yi okumuştur.²¹ Onun, dönem ve çevresinin iki mühim ismi olan Sa'duddîn Teftâzânî (ö. 792/1390) ve Seyyid Şerîf Cürçânî'nin (ö. 816/1413) hilâfına, mantık ve kelâm gibi ma'kul ilimler yerine menkul ilimlere yönelmiş olduğu görülmektedir.²²

745'te (1344-45) Vâsî'ta giderek Şehâbeddin Ahmed b. Ali ed-Dîvânî'den²³ kıraat-i aşereyi öğrenen Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), aynı sene Bağdat'a geleerek Tâcuddîn b. Sebbâk, Sirâcuddîn Ömer b. Ali el-Kazvîni (ö. 750/1349-1350) vs. âlimlerden ilim tahsil etmiştir.²⁴ Kazvîni (ö. 750/1349-1350)'den Radyyyüddin es-Sâgânî'nin *Meşâriku'l-envâr*'ı²⁵ ve tekrar *Sahîh-i Buhârî*'yi okumuş,²⁶ Bağdat Nizâmiye Medresesi müderrisi ve Bağdat Kadısı olan Abdullah b. Bektâş'ın yanında da tahsil görmüş²⁷ ve uzun müddet yardımcı olarak çalışmıştır.²⁸

755 (1354) senesinde Şam'a geçen Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), orada da başta Şam Kadısı Şafii müctehid Takıyyüddin es-Sübkî (ö. 756/1355) olmak üzere 100 civarında hocadan ders almış²⁹ ve *Sahîh-i Buhârî*'yi bir kez daha okumuştur.³⁰ Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) daha sonra Ba'lebek, Hama, Halep ve Kudüs'e gitmiş,³¹ Kudüs'te on sene kadar kalmış,³² burada hem Salâhüddîn

¹⁵ Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub Fîrûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi" *Besâiru zevi't-temyiz fi letâifil-kitâbi'l-azîz*, nşr. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.s.), 1/2.

¹⁶ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280.

¹⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/127; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 1/13; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11/118; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/142.

¹⁸ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280.

¹⁹ İbn Kadî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 3/63.

²⁰ Fâsî, *el-İkdu's-semîn*, 2/392; ; Hansârî, *Ravzatü'l-cennât*, 8/101.

²¹ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

²² Fîrûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi", *Besâir*, 1/2.

²³ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

²⁴ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280.

²⁵ Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye min (alâ) sıhâhi'l-ahbârî'l-Mustafaviyye.

²⁶ Fîrûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi", *Besâir*, 1/3; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

²⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/127; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 1/13.

²⁸ Fîrûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi", *Besâir*, 1/3; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

²⁹ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

³⁰ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

³¹ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

³² Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280.

el-Alâî (ö. 761/1359) gibi âlimlerin derslerine devam etmiş³³ hem de bir taraftan çeşitli medreselerde ders vermiştir. Bu süreçte ara sıra Gazze, Remle ve Kahire'ye de gidip gelmiş,³⁴ Kahire'de Bahâeddin İbn Akîl (ö. 769/1367), Cemâleddin el-İsnevî (ö. 772/1370) ve İbn Hişâm en-Nahvî (ö. 761/1360) gibi âlimlerle tanışmış,³⁵ İzzeddin İbn Cemâa (ö. 767/1366) ve İbn Nübâte el-Mısrî (ö. 768/1366)'den islâmî ilimler ve edebiyat dersleri almıştır.³⁶

Fîrûzâbâdî 770'te (1368) Mekke'ye gitmiş,³⁷ hac vazifesini yerine getirmiş³⁸ ve orada 14 sene kadar kalmıştır.³⁹ Burada da Yâfî (ö. 768/1367)⁴⁰ ve Mâlikî fakihî Ziyâeddin el-Cündî (ö. 776/1374) gibi âlimlerden istifade etmiştir.⁴¹ Fîrûzâbâdî tüm bu âlimlerden dil ve edebiyatın haricinde Kütüb-i Sitte, Beyhakî (ö. 458/1066)'nin *es-Sünen*'i, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in *el-Müsned*'i, İbn Hibbân (ö. 354/965)'in *Sahih*'i, Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe (ö. 297/910)'nin *el-Musannefi* ve Sâgânî (ö. 650/1252)'nin *Meşâriku'l-envâr*'ı gibi mühim hadis kitaplarını okuyarak⁴² rivâyet etme icazeti almıştır.⁴³

Fîrûzâbâdî 784 yılı Ramazan'ında Delhi'de de bulunup ders vermiştir.⁴⁴ Bağdat hükümdârı İbn Üveys'in daveti ile 794 (1392) senesinde tekrar Bağdat'a gitmiştir. Buradan da İran ve Hindistan'a geçmiş, Hürmüz'den deniz yoluyla Mekke'ye giderken⁴⁵ Yemen'in Aden ve Taiz şehirlerinde kalmıştır. Yemen hükümdârı el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî İsmâil b. Abbas (ö. 803/1400), buralardaki âmillerine Fîrûzâbâdî'ye gerekli ilgi ve saygının gösterilmesi için emir vermiş ve sonra onu başşehir Zebîde'de davet etmiştir. Fîrûzâbâdî de bu daveti kabul ederek Zebîde'de gelmiş ve burada çokça izzet ü ikramla karşılanmıştır.⁴⁶ O da ilmin çoğalış yayılması ve bu beldede faydalı olma bakımından onun yanında mukim olmaya devam etmiştir.⁴⁷ Fîrûzâbâdî burada onun himayesinde ilim neşrine devam etmiş ve kendisinden çokça istifade edilmiştir.⁴⁸

³³ İbn Kadî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 3/63.

³⁴ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

³⁵ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

³⁶ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

³⁷ Fleisch, "al-Fîrûzâbâdî", *EL*, 2/653; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

³⁸ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280.

³⁹ Brockelmann, *İslâm Ansiklopedisi*, 4/653.

⁴⁰ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁴¹ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁴² İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 7/127.

⁴³ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁴⁴ Bağdâdî, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Menkabeleri*, 49.

⁴⁵ Fleisch, "al-Fîrûzâbâdî", *EL*, 2/653; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁴⁶ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁴⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 7/127; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/281.

⁴⁸ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11/118.

Fîrûzâbâdî pek çok ülke ve şehir dolaşmış⁴⁹ ve seyahatleri sırasında hem birçok ilim adamıyla fikir alışverişinde bulunma imkânına sahip olmuş hem de hükümdarlar nezdinde çokça kabul ve itibar görmüştür.⁵⁰ Ayrıca Anadolu'ya da gelmiş, Bursa'da Osmanlı Sultanı I. Bayezid (ö. 805/1403) tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır.⁵¹ Kendisine tüm bu hükümdarlardan çokça hediyeler ulaşmış, o da bu vesileyle birçok kıymetli kitap edinmiştir.⁵²

Fîrûzâbâdî, pek çok ilme katkısı olan bir dilcidir. Kudüs'te kaldığı süreç içerisinde ilim öğrenerek üstünlüğüyle öne çıkmış,⁵³ sonrasında ise pek çok kişi kendisinden ilim tahsil etmiştir,⁵⁴ içerisinde Sâlih es-Safedî (ö.764/1363) gibi âlimlerin de bulunduğu bir grup onun öğrencisi olmuştur.⁵⁵ Yine İbn Akîl (ö. 769/1367), Cemâleddîn el-İsnevî (ö. 772/1370), İbn Hişam (ö. 761/1360) gibi kimseler de kendisinden ders alanlar arasındadır.⁵⁶

Fîrûzâbâdî Yemen kadılığı vazifesi müddetince de bir taraftan ders vermeye devam etmiş, başta hükümdar el-Melikü'l-Eşref (ö. 803/1400) olmak üzere pek çok öğrenci onun ilim halkasına dâhil olmuştur.⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) de onlardan bir tanesidir.⁵⁸

Fîrûzâbâdî Yemen'de Meliku'l-Eşref İsmâil'in (ö. 803/1400) fevkalâde muhabbet ve hürmetine mazhar olmuş,⁵⁹ kendisine önce Zebid kadılığı, daha sonra da 797 (1395) senesinde Yemen Kadı'l-Kudâtlığı verilmiş, o da hem Meliku'l-Eşref hem de o vefat edince yerine geçen oğlu Nâsır Ahmed (ö. 830/1427) zamanında ömrünün sonuna dek bu görevini kesintisiz sürdürmüştür.⁶⁰ Bunun yanı sıra şeyhülişlâmlık mansıbına tevcih edilmiştir.⁶¹ Fîrûzâbâdî o bölgeyi bir ilim ve irfan merkezine çevirmiş,⁶² dilde, hadiste ve tefsirde döneminin otoritesi hâline gelmiştir.⁶³

Fîrûzâbâdî 20 Şevval 817 (2 Ocak 1415) tarihinde Zebid'de vefat etmiş

⁴⁹ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/273; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/281.

⁵⁰ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁵¹ Hansârî, *Ravzatü'l-cennât*, 8/101; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁵² Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/281; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11/118.

⁵³ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11/118.

⁵⁴ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/273; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11/118.

⁵⁵ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280.

⁵⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/127; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11/118.

⁵⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/127; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/280; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁵⁸ M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/514.

⁵⁹ Bilmen, *Tabakât*, 2/580.

⁶⁰ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁶¹ Bilmen, *Tabakât*, 2/580.

⁶² Bilmen, *Tabakât*, 2/580.

⁶³ Zirikli, *el-A'lâm*, 7/146.

ve Cebertiyye tarikatının kurucusu Şeyh İsmâil b. İbrâhim el-Cebertî (ö. 806/1403)'nin türbesine defnedilmiştir.⁶⁴ Sekizinci asrın başında akranlarına üstün geldiği ilim ile onların her birinden ayrılan öncülerden en son vefat eden kişidir.⁶⁵

Fîrûzâbâdî oldukça hızlı ve kuvvetli bir hafızaya ve çok geniş bir kültüre sahipti.⁶⁶ Kaynakların bildirdiğine göre kitaplara düşkün olup⁶⁷ çok sayıda kitaba sahipti. Birçok kitabı yanında bulunmadıkça seyahat etmediği,⁶⁸ yolculukları esnasında konakladığı çoğu menzilde onları açıp mütalaada bulunduğu söylenmektedir.⁶⁹ Ancak paraya ihtiyaç duyduğu zamanlarda kitaplarını sattığı da vâkîdir.⁷⁰ Eli bollaştığında ise yine başka kitaplar satın almıştır.⁷¹ Takiyyüddîn el-Kirmânî onun, kendi zamanında Farsça ve Arapça nazımda ve nesirde bir eşi daha olmadığını söylemiştir.⁷²

Fîrûzâbâdî, tefsir ilmine büyük hizmetlerde bulunmuş ve bu sahada kıymetli eserler vermiştir. Çalışmamıza konu olan tefsirinde hemen hemen her sûreden, daha ziyade dikkati celb eden ve üzerinde düşünülmesi gereken âyetleri alarak bunları lûgat, belâgat, fıkıh ve tasavvuf bakımından îzâh etmiş ve Kur'ân'ın anlam ve inceliklerini tahlil etmeye çalışmıştır.⁷³

Çalışmamızda Fîrûzâbâdî'yi daha ziyade müfessir kimliğiyle inceleyecek olsak da şunu ifade etmek gerekir ki onun esas otorite kabul edildiği saha dil olmuştur. Bilhassa bu alanında yed-i tûlâ sahibi bir müfessir olup en güzel eserlerini de bu zeminde telif etmiştir.⁷⁴ Kendisine esas şöhret kazandıran eseri ise *el-Kâmûsu'l-Muhît* adlı lûgat çalışması olmuştur.

Tefsir ve sözlük çalışmalarının haricinde hadis, fıkıh ve tarih ilimleriyle de meşgul olmuş, bu konularda da birçok eser kaleme almışsa da⁷⁵ hadis

⁶⁴ İbn Kadî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 3/65; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁶⁵ Söz konusu öncü âlimler: Şâfiî mezhebi üzerine fıkıhta Şeyh Sirâcüddîn el-Bulkînî, Hadis'te Şeyh Zeynüddîn el-İrâkî, fıkıh ve hadis ilimlerindeki çalışmaların çoğunda Şeyh Sirâcüddîn ibn Mulâkin, Arapçada Şeyh Şemsüddîn el-Kumârî, Mâlikî fikhında ve Mağrib'deki sair ilimlerde Şeyh Ebû Abdillâh b. Arefe, dilde de Şeyh Mecdüddîn eş-Şirâzî'dir. (Bkz. İbn Kadî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 3/65)

⁶⁶ İbn Kadî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 3/65; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 1/13; Zirikî, *el- Alâm*, 7/146; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁶⁷ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁶⁸ İbnu'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, 2/318; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 7/127.

⁶⁹ İbn Kadî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 3/63; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/273-274; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 7/127; Hansârî, *Ravzatü'l-cennât*, 8/101; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/281.

⁷⁰ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/274; İbnu'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, 2/318; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 7/127; Hansârî, *Ravzatü'l-cennât*, 8/101; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/281; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁷¹ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 7/127.

⁷² Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/283.

⁷³ Bilmen, *Tabakat*, 2/580.

⁷⁴ Fâsî, *el-İkdu's-semîn*, 2/394.

⁷⁵ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

hususunda yeterince titiz davranmayıp, kezâ fıkıh konusunda da durumun farklı olmadığı ifade edilmektedir.⁷⁶

Oldukça velûd bir müellif olan Fîrûzâbâdî'nin kaynaklarda yetmiş aşkın eserinden söz edilmektedir.⁷⁷ Ancak bunlardan yarıya yakınının günümüze ulaşmadığı tahmin edilmektedir.⁷⁸

2. BESÂİR

Fîrûzâbâdî, tam adı *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz* olan bu eserine, ele aldığı her sûreyi yahut Kur'ânî kavramı "Basîra" başlığı altında incelediği için bu ismi vermiştir.⁷⁹

İncelememize konu olan eserimiz *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, aslında Yemen'de 1229-1454 yılları arasında hüküm sürmüş olan, muhtemelen Türkmen asıllı bir hânedan olan Rasûlîlerin⁸⁰ hükümdârı el-Melikü'l-Eşref İsmâil b. Abbas er-Resûlî⁸¹ (ö. 803/1400) tarafından geniş kapsamlı ansiklopedik bir kitap olarak hazırlanması düşünülen çalışmanın tefsir ve Kur'an ilimleri ile ilgili⁸² bölümüdür.⁸³ Muhakkikin kitabın ön sözünde belirttiğine göre söz konusu eser, Kur'ânî ilimlerden fizikteki yakıcı aynalara kadar her biri bir ilme ait "maksad" adı altında altmış bölüm ihtiva edecekti.⁸⁴ Böylelikle çeşit çeşit ilimlere ilgi duyan ve onlardan faydalanmak isteyen ilim taliplilerinin yüklerce kitapla uğraşmasına gerek kalmadan tüm hepsini tek bir kitaptan temin edebilmeleri amaçlanmaktaydı.⁸⁵

Ortak bir çalışma ile telifi tasarlandığı anlaşılan, ancak yalnızca Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) tarafından Kur'an ilimleriyle alâkalı olan ilk maksadı yazılan eserin diğer bölümleri el-Melikü'l-Eşref'in vefatı nedeniyle

⁷⁶ Fâsî, *el-İkdu's-semîn*, 2/394.

⁷⁷ Fîrûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi", *el-Bulğa fî terâcimi eimmeti'n-nahv ve'l-luğa*, nşr. Muhammed el-Misrî (Kuveyt, 1407/1987), 24-29.

⁷⁸ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁷⁹ Fîrûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi", *Besâiru zevi't-temyîz*, 1/27-28.

⁸⁰ Cengiz Tomar, "Resûlîler", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 37/1.

⁸¹ el-Melikü'l-Eşref'in kendisi bizzat Nahiv, Fıkıh, Edebiyat, Tarih, Neseb, Aritmetik ve buna benzer çeşitli pek çok ilimle meşgul olmuş ve tahsil görmüş bir zattı. Yüzünü ilme ve âlimlere dönmüş olup kitap toplama da çokça severdi. Öyle ki yukarıda da geçtiği üzere; birtakım ilmi plan ve projeler hazırlar ve bunların, kendisinin ortaya koyduğu metoda uygun olarak âlimlerce tamamlanmasını emrederdi. Beğendiğini bırakır, maksadına mutabık olmayana ise kabul etmez, eksik bulduğunu da kendisi tamamlardı. Bkz. Sehâvî, *ed-Davu'l-lâmi'* (Beirut: Dâru'l-cil, t.s.), 2/299; Fîrûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi", *Besâiru zevi't-temyîz*, 1/26.

⁸² Celalettin Divleki, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2000), 29.

⁸³ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁸⁴ Fîrûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi", *Besâiru zevi't-temyîz*, 1/25-27; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/143.

⁸⁵ Fîrûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi", *Besâiru zevi't-temyîz*, 1/26.

le yazılamamıştır.⁸⁶ Ancak buna rağmen bu büyük ve kapsamlı projeden Fîrûzâbâdî sayesinde elimizde üzerinde düşünülüp incelenmeyi hak eden, Kur'an ilimleri, müşkilleri, müteşâbihâtı vb. gibi birçok konuda pratik bilgi temini sağlayan bir kitap günümüze ulaşmıştır.⁸⁷

Besâiru zevi't-temyîz'de, Kur'an hakkında genel bilgilerden sonra her sûre "basîret" başlığı altında ele alınarak sûrenin nazil olduğu yer, harf ve kelime sayısı, kurrânın ihtilâfları, fâsılları, sûrenin ismi, maksat ve muhtevası, nâsîh, mensuh ve müteşâbihi ile sûrenin faziletine dair hadislerle ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra Kur'an-ı Kerim'de geçen kelimeler alfabetik sıra ile izah edilmektedir. Sonunda da Kur'an'da adı geçen peygamberlerle bunlara karşı gelenler hakkında bilgi verilmektedir.⁸⁸

Müellif sûreleri tefsir ederken eserin başında, hakkında bilgi vermiş bulunduğu Kur'an ilimlerine odaklanmak sûretiyle ilgili âyetleri ele almakta, hatta âyetlere dair seçimini de bir nevi bu başlıklar doğrultusunda yapmaktadır. Esasen Kur'an kavramlarına yönelik olarak ortaya koymuş olduğu sistematik bakışını önce Kur'an ilimleri bilgilerini verdiği kısımda daha sonra da onları kullandığı sûre tefsirleri kısmında ortaya koymaktadır. Bu da büyük ölçüde dilciliğinin getirmiş olduğu yönetsel bir özelliktir. Bu anlamda eser klasik tefsirlerden farklı bir yöntemle âyetleri ele almaktadır.

3. FİRÛZABADÎ'NİN BESÂİR'DE KUR'AN VE SÛRELER KONUSUNA BAKIŞI

Fîrûzâbâdî Kur'an kavramlarını incelediği *Besâir* adlı bu çalışmasında eserin niteliği icabı Garîbu'l-Kur'an ve Vücûh ve Nezâir gibi Kur'an ilimlerine ağırlık vermesinin yanı sıra okuyucuya Kur'an tarihi kapsamında değerlendirilen ilimlere dair de bir bilgi yelpazesi sunmaktadır. Bu doğrultuda *Besâir*'de yer alan Kur'an tarihi mevzularından sırasıyla Mekki-Medenî ve Sûrelerin Tertibi, Sûrelerin İsimleri, Kur'an'ın İsimleri, Kur'an'ın Faziletleri, Sûrelerin Faziletleri konuları üzerinde durulacaktır.

3.1. Besâir'de Kur'an ve Sûre Kavramları

Fîrûzâbâdî'nin Kur'an ve sûrelerle ilgili ilimler hakkında zikrettikleri-

⁸⁶ Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/144.

⁸⁷ Abdülfettah Muhammed Hulv, "Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi Kitabi'l-azîz", *el-Kitâbu'l-Arabî*, 20 (1966), 17.

⁸⁸ Fîrûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi", *Besâiru zevi't-temyîz*, 1/28-29; Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, 13/144.

ne başlamadan önce onun bizatihi “Kur’an” ve “sûre” kavramları hakkında yapmış olduğu analizlere yer vermenin de faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Fîrûzâbâdî’ye göre Kur’ân; okunan şeye verilen isimdir. Vezni, “kendisiyle Allah’a yaklaşılacak şey” demek olan “kurbân” kelimesi gibidir. قرأ fiilinin masdarı olduğu da söylenmiştir. Şer’î manada ise Fatihâyla başlayıp Nâs ile biten Kitabın ismidir. Köküne dair iki ihtimal vardır. Biri hemzeli, diğeri ise hemzesizdir. Hemzeli olan القرء olup “hayız ve temizlik” anlamına gelmektedir. Kanın toplanmasına isim olarak verilmiştir. Bu doğrultuda Kur’ân da harflerin, kelimelerin ve hatta hükümlerin, hakikatlerin, mânâların ve hikmetlerin kendisinde toplanması sebebiyle bu şekilde isimlendirilmiştir. Diğer hemzesiz iştikâkı ise القرى şeklinde olup “ziyafet” anlamı taşımaktadır. Bu bağlamda Kur’ân Allah’ın mü’minlere sunduğu bir şölendir. Kur’ân kelimesinin hemzesiz olarak “karîn”, yani “yakın” anlamında “kırn” kökünden türediği de söylenmiştir. Çünkü o eşsiz anlama yakın fasih bir lafızdır. Yine onun irticâlen vaz edilmiş ve herhangi bir kökten türememiş olduğu da söylenmiştir. Bu anlamda Kur’ân, şanı yüce olan Kitap için özel bir isimdir.⁸⁹

Sûre ise; hemzeli olarak “sûre” ve hemzesiz olarak “sevre” şeklindedir. Sevre, aslanın atılması ya da içkinin alkol derecesi için söylenmektedir. Kuvvet anlamı ifade etmektedir. Bu anlamda sûrenin kuvveti âyetten daha fazladır. Yâhut da topluluk manasındaki “sûre”den gelmektedir. Örneğin; “falanın bir deve sürüsü var” derken, burada topluluk anlamı için kullanılan kelime “sûra”dır. Nitekim Kur’ân sûreleri de âyet topluluklarını ihtiva etmektedir. Yine, yüksek yapılarla kuşatan “sur”dan da gelmesi söz konusudur. Çünkü sûre de âyet, kelime ve harfleri kuşatmaktadır.⁹⁰

Görüldüğü gibi hem Kur’an hem de sûre kelimesinin zikredilen iştikâklarıyla ilgili Fîrûzâbâdî’nin zikretmiş olduğu söz konusu bağlantılar onun dil zevkine dair önemli ipuçları teşkil etmektedir.

3.2. Besâir’de Mekkî-Medenî ve Sûrelerin Tertibi

Fîrûzâbâdî Kur’an âyetlerinin nüzulünü, sebeplerini, Mekkî ve Medenî sûrelerin tertibini bilmenin en şerefli ilimlerden olduğunu ifade etmektedir.⁹¹

Müellif eserinde tek tek sûrelerin tefsirini yaptığı kısımda konuya genellikle ilk olarak ele aldığı sûrenin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğunu

⁸⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/84.

⁹⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/84.

⁹¹ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/100.

söyleyerek giriş yapar ve bu esnada “icmâ ile”⁹², “ittifak ile”⁹³, “bütün müfessirlerin ittifakıyla”⁹⁴, “kurrânın icmasıyla”⁹⁵ gibi lafızlar kullanır. Bazen de sadece Mekki ya da Medeni olduğunu söyler.⁹⁶ Bazense Mekki ve Medeni olup olmadığını daha sonra zikreder.⁹⁷ Sûrenin kendisinin Mekki ya da Medeni olması, ancak sûre içindeki bazı âyetlerin bu hususta sûreden farklılık göstermesi durumunda da bu âyetlerin hangileri olduğu bilgisine muhakkak yer verir.⁹⁸ Bu esnada sûrelerin Mekki ya da Medeni oluşları hakkında ölçü olarak neyi aldığını söylemez. Ancak Hudeybiyede ya da Taif’te inenler şeklindeki ayrımı ile Mekke’de indiği halde Medeni, Medine’de indiği halde Mekki hükmünde olan sûreler şeklindeki değerlendirmeleri dikkate alındığı vakit, müellifin hem sûrelerdeki hitap şekillerini hem de indiği yerleri ölçü olarak kabul ettiğini söylemek mümkündür.⁹⁹

Fîrûzâbâdî, Kur’an-ı Kerim’deki sûrelerin sayısı konusunda ise âlimler arasında ihtilaf olduğunu, ancak bununla birlikte âlimlerin sûre sayısının 114 olduğunda icma ettiklerini ifade etmektedir. Yine Hz. Osman (r.a.)’ın toplayıp, yazdırıp pek çok İslam diyarına yolladığı mushaflardaki sûre sayısının da 114 olduğunu buna delilen zikreder.¹⁰⁰

Bundan başka Übeyy b. Ka’bdan (ö.30/650) nakledilen sûre sayısının 116 olduğunu söyleyen rivâyetle; Enfal ve Berâe sûrelerini, Fil ve Kureyş sûrelerini, Felak ve Nas sûrelerini (Muavvizeteyn) bir kabul ederek sûre sayısının 113 olduğunu iddia eden görüşlere hiçbir şekilde iltifat edilmemesi gerektiğini, zira bunların tamamının şâzz görüşler olduğunu bildirmektedir.¹⁰¹

Şia’nın İnşirah Sûresi’yle Duha Sûresi’ni tek bir sûre kabul etmesini ise “iddia” olarak nitelendirmektedir.¹⁰²

Müellif sûrelerin nüzul tertibi ile ilgili olarak Maverdi (ö.450/1058) ve Ebû’l-Kasım en-Nisabûrî (ö.406/1015)’nin tefsirlerinde naklettiklerini esas aldığını ifade etmektedir.¹⁰³

⁹² Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/222, 246, 268, 386, 390.

⁹³ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/238, 288, 323, 334, 353.

⁹⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/158.

⁹⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/169.

⁹⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/133, 262, 403.

⁹⁷ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/158.

⁹⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/186, 403.

⁹⁹ Divlekci, *Dilbilim ve Kur’an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî’nin Besâir’i*, 165.

¹⁰⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/97.

¹⁰¹ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/97.

¹⁰² Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/97; Divlekci, *Dilbilim ve Kur’an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî’nin Besâir’i*, 162.

¹⁰³ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/97.

Fîrûzâbâdî'nin nüzul tertibini esas alarak zikretmiş olduğu Mekki ve Medenî sûrelerin listesi şu şekildedir:¹⁰⁴

Mekki Sûreler:

1 Alak Sûresi	30 Kiyâme Sûresi	59 Ğâfir Sûresi
2 Nun Sûresi	31 Hümeze Sûresi	60 Fussilet Sûresi
3 Müzzemmil Sûresi	32 Mürselât Sûresi	61 Şûrâ Sûresi
4 Müddessir Sûresi	33 Kaf Sûresi	62 Zuhruf Sûresi
5 Tebbet Sûresi	34 Beled Sûresi	63 Duhan Sûresi
6 Tekvir Sûresi	35 Târık Sûresi	64 Câsiye Sûresi
7 A'lâ Sûresi	36 Kamer Sûresi	65 Ahkâf Sûresi
8 Leyl Sûresi	37 Sâd Sûresi	66 Zâriyât Sûresi
9 Fecr Sûresi	38 A'râf Sûresi	67 Ğâşiye Sûresi
10 Duha Sûresi	39 Cin Sûresi	68 Kehf Sûresi
11 İnşirah Sûresi	40 Yâsin Sûresi	69 Nahl Sûresi
12 Asr Sûresi	41 Furkan Sûresi	70 Nuh Sûresi
13 Âdiyât Sûresi	42 Fâtır Sûresi	71 İbrahim Sûresi
14 Kevser Sûresi	43 Meryem Sûresi	72 Enbiya Sûresi
15 Tekâsür Sûresi	44 Tâhâ Sûresi	73 Mü'minûn Sûresi
16 Mâûn Sûresi	45 Vâkıa Sûresi	74 Secde Sûresi
17 Kâfirûn Sûresi	46 Şu'arâ Sûresi	75 Tur Sûresi
18 Fil Sûresi	47 Neml Sûresi	76 Mülk Sûresi
19 Felak Sûresi	48 Kasas Sûresi	77 Hakka Sûresi
20 Nas Sûresi	49 İsrâ Sûresi	78 Meâric Sûresi
21 İhlâs Sûresi	50 Yunus Sûresi	79 Nebe' Sûresi
22 Necm Sûresi	51 Hûd Sûresi	80 Nâziât Sûresi
23 Abese Sûresi	52 Yûsuf Sûresi	81 İnfitar Sûresi
24 Kadr Sûresi	53 Hicr Sûresi	82 İnşikâk Sûresi
25 Şems Sûresi	54 En'am Sûresi	83 Rum Sûresi
26 Buruc Sûresi	55 Saffât Sûresi	84 Ankebût Sûresi
27 Tin Sûresi	56 Lokman Sûresi	85 Mutaffifûn Sûresi
28 Kureyş Sûresi	57 Sebe' Sûresi	
29 Kâri'a Sûresi	58 Sebe' Sûresi	

¹⁰⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/98-99.

Medenî Sûreler:

1 Bakara Sûresi	11 Rahman Sûresi	21 Hucurât Sûresi
2 Enfal Sûresi	12 İnsan Sûresi	22 Tahrim Sûresi
3 Âli İmran Sûresi	13 Talak Sûresi	23 Saff Sûresi
4 Ahzab Sûresi	14 Beyyine Sûresi	24 Cuma Sûresi
5 Mümtahine Sûresi	15 Haşr Sûresi	25 Teğâbün Sûresi
6 Nisa Sûresi	16 Nasr Sûresi	26 Feth Sûresi
7 Zilzâl Sûresi	17 Nur Sûresi	27 Tevbe Sûresi
8 Hadid Sûresi	18 Hacc Sûresi	28 Mâide Sûresi
9 Muhammed Sûresi	19 Münâfikûn Sûresi	
10 Ra'd Sûresi	20 Mücadele Sûresi	

Fîrûzâbâdî'nin vermiş olduğu nüzul sırası, Hz. Osman (ö. 35/656), İbn Abbas (ö. 68/687-88) ve Cafer es-Sâdık (ö.148/765)'in mushafı ile karşılaştırıldığı vakit Cafer es-Sâdık'ın mushafındaki nüzul tertibi ile paralellik arz ettiği görülmektedir.¹⁰⁵ Bu noktada şu konuya değinmekte fayda vardır. Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415)'nin vermiş olduğu listede Zilzal, İnsan, Hac, Rahman, Rad, Teğâbün, Saf ve Beyyine sûreleri sıralı listede Medenî sûreler arasında zikredilirken¹⁰⁶, sûrelerin müstakillen tefsirinin yapıldığı kısımlarda ise ilgili başlık altında¹⁰⁷ Mekkî sûreler arasında zikredilmektedir. Yine benzer biçimde Felâk ve Kaf sûreleri de listede Mekkî sûreler arasında gösterilirken¹⁰⁸ müstakil incelendikleri kısımlarda¹⁰⁹ Medenî sûreler olarak zikredilmişlerdir.¹¹⁰

Müellifin konuyla ilgili kaynaklarından birisi olan *Tefsîru'l-Maverdî*'ye bakıldığında, Maverdî (ö. 450/1058)'nin sûrelerin Mekkî ya da Medenî oluşlarına dair bir tercihte bulunmadığı görülmektedir. Bu açıdan müellifin bir tercihte bulunduğu kabul edilse bile yapmış olduğu bu tercihte tutarlı bir tavır sergilemediği görülmektedir.¹¹¹

Bundan başka Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), Mekke'de nazil olduğu halde Medenî olan, Medine'de nazil olduğu halde Mekkî olan, Medine'de nâzil olup

¹⁰⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 86-87; Divlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*, 166.

¹⁰⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/99.

¹⁰⁷ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/535, 493, 329, 447, 262, 467, 462, 533.

¹⁰⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/98.

¹⁰⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/437, 550.

¹¹⁰ Divlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*, 166.

¹¹¹ Divlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*, 166; Bkz. Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, tlk. Abdulmaksûd b. Abdurrahim (Beyrut, t.s.), 3/91; 4/5; 5/422, 527.

Mekke ehli ya da Mekke'de nâzil olup Medine ehli hakkında olan, Cuhfe'de nazil olan, Beyt-i Makdis'te nazil olan, Taif'te nazil olan, Hudeybiye'de nazil olan, gece nazil olan, gündüz nazil olan, Medenî sûredeki Mekki âyetler, Mekki sûredeki Medenî âyetler, Mekke'den Medine'ye hamledilenler, Medine'den Mekke'ye yahut Medine'den Habeşistan'a hamledilenler, hakkında bazılarının Mekki bazılarının Medenî olduğuna dair ihtilafa düşülenler gibi nüzul çeşitlerine de yer vermekte ve herbirini örneklerle açıklamaktadır.¹¹² Söz gelimi Mekke'de inip hükmü Medenî olana örnek olarak Hucurat sûresindeki *يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ* "Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık" (el-Hucurât 49/13) âyetini örnek vererek bu âyetin Mekke'nin fethi günü nazil olduğunu ancak Medenî bir sûrede yer aldığını ve hükmünün Medenî olduğu bilgisini vermektedir.¹¹³ Yine, Zuhruf sûresindeki *وَسَلِّ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا* "Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor" (ez- Zuhruf 43/45) âyetinin Miraç gecesi Mescid-i Aksa'da Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in tüm peygamberlere namaz kıldırmasının akabinde Beyt-i Makdis'te nazil olduğunu nakleder.¹¹⁴

3.3. Besâir'de Sûrelerin İsimleri

Fîrûzâbâdî sûrelerin isimleri ile ilgili olarak bu meselenin teorik boyutuna müstakillen değinmemekte, ancak tefsirinde işlediği sûreye ait birden fazla isim mevzu bahis ise bunlara yer vermekte ve çoğunlukla neden bu isimleri aldıklarına dair de değerlendirmelerde bulunmaktadır.¹¹⁵ Örneğin Fatiha sûresinin tefsirinin girişinde bu sûrenin bir adının *es-Seb'u'l-mesânî*, yani "Tekrarlanan yedi" olduğunu, bunun Mekke'de ve Medine'de nüzulünün tekrarlandığından mütevellit böyle olduğu bilgisini bizlere vermektedir.¹¹⁶ Bundan başka, Fatiha Sûresi için otuza yakın isim olduğunu zikrederek şu isimleri sıralar: Fatiha, Fatihatü'l-Kitab, Hamd, Hamd Sûresi, Şâfiye, Şifa, Şifa Sûresi, Esas, Kur'an'ın Esası, Ümmü'l-Kur'an, Ümmü'l-Kitab, Vâfiye, Kâfiye, Salât, Salât Sûresi (Burada "Namazı Kendimle kulum arasında ikiye taksim ettim..¹¹⁷" hadis-i kutsîsine atıfta bulunur ve burada salattan kastın Fâtihatü'l-Kitab olduğunu söyler), es-Seb'u'l-mesânî (Her namazda tekrar edildiği ya da Allah Teâlâ'ya senâ/övgü içerdği yahut da

¹¹² Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/100.

¹¹³ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/100-101.

¹¹⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/100.

¹¹⁵ Divlekcî, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*, 168.

¹¹⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/128.

¹¹⁷ Müslim, "Salât", 38.

mükerreren nazil olduğu için, der), Fatiha Sûresi, Senâ Sûresi, Ümmü'l-Kur'ân Sûresi, Ümmü'l-Kitab Sûresi, Esas Sûresi, Rukye (Hz. Peygamber (s.a.v.) Fatiha sûresini okuyarak bir kabile reisine rukye yapan kimseye: 'Bunun rukye olduğunu nereden bildin?' diye sorduğu hadise¹¹⁸ telmihte bulunur.¹¹⁹

Yine, Bakara sûresinin dört ismi bulunduğunu bildiren müellif bunları şu şekilde sıralamaktadır: Bakara (Bakara kıssasını içerdiğinden dolayı. Bazı rivâyetlere göre Nebi (s.a.v.) içerisinde bakaranın (ineğin) zikredildiği sûre diye buyurmaktadır. -Ancak bu rivâyetlere yer vermemektedir.-), Kürsî Sûresi (Kur'ân âyetlerinin en büyüğü olan Âyete'l-Kürsî'yi içermesinden dolayı), Senâmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın zirvesi) (Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Herşeyin bir hörgücü (zirvesi) vardır, Kur'ân'ın hörgücü (zirvesi) de Bakara sûresidir." buyurmasından dolayı), Zehra (Yine Nebi sav'in -Bakara ve Âli İmran sûrelerini kastederek- Zehrâveyn'i okuyun" buyurması nedeniyle).¹²⁰

Müellif Tevbe Sûresi haricinde hemen hemen hiçbir sûrenin tefsiri esnasında sûrelerin bu isimlerini rivâyet eden ravilere yer vermemekte,¹²¹ sadece rivâyetlere kısaca işaret etmekle yetinmektedir. Ancak sekiz ismi olduğunu söylediği Tevbe sûresinde ise bu isimleri sıralarken şunları söylemektedir: Berâe (Berâe ile başladığı için), Tevbe (tevbenin çokça zikredilmesinden dolayı), Fâdiha (nüzülü sırasında münafıkların kusurları ortaya çıktığı için), Müba'sira (münafıkların gizlediklerini ortaya koymasından ötürü. Bu iki isim İbn Abbas (ö.68/687) (r.a.)'tan rivâyet edilmiştir), Mukaşkışe (Müminleri nifaktan temizlediği için. Bu isim de İbn Ömer (ö.73/692) (r.a.)'tan rivâyet edilmiştir), Buhûs (Münafıkların nifakını araştırdığından dolayı. Bu isim ise Ebû Eyyüb el-Ensârî (ö.50/670) (r.a.)'tan nakledilmiştir), Azab (Kâfirlerin üst üste defalarca azaba düşür edileceklerini anlattığı için) ve Hâfira (Nifak ehlinin kalplerini bir nevi kazdığı için).¹²²

Örneklerde de görüldüğü gibi müellif bu isimlerin nedenlerine çoğunlukla temas etmekte ancak bu ve benzeri veriler Firuzabadî'nin sûre isimlerinin tevkîfi olup olmadığına dair görüşlerini tespit etmeye yeterli gelmemektedir. Sûre isimlerini verirken bunlarla alakalı haber yahut da raviler

¹¹⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1933), 1/113.

¹¹⁹ Firûzâbâdî, *Besâir*, 1/128-129.

¹²⁰ Firûzâbâdî, *Besâir*, 1/134.

¹²¹ Divlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Firûzâbâdî'nin Besâir'i*, 168.

¹²² Firûzâbâdî, *Besâir*, 1/227-228.

hakkında pek bilgi vermemesini ise eserin pratik değerini artırma faydasına yönelik bir gaye olarak düşünmek mümkündür.¹²³

3.4. Besâir’de Kur’ân’ın İsimleri

Fîrûzâbâdî Kur’an’ın isimleri hakkında bilgi vermeden önce bir şeyin pekçok ismi olmasının, müsemmanın şerefine yahut herhangi bir konudaki kemaline delâlet ettiği bilgisiyle konuya başlar. Söz gelimi aslanın birçok isminin olmasının onun kuvvetinin kemaline, kıyametin birçok isminin olmasının ise şiddetinin ve çetinliğinin kemaline, aynı şekilde Allah Teâlâ’nın isimlerinin çok olmasının da O’nun Celâl-i azametinin kemaline, Nebi (s.a.v.)’in isimlerinin çok olmasının onun rütbe ve derecesinin yüksekliğine, aynı şekilde Kur’ân-ı Kerîm’in birçok isminin olmasının da onun şeref ve faziletine delalet ettiğini söyler.¹²⁴

Müellif, Allah Teâlâ’nın Kur’an’ın isimlerinden yüz kadarını Kur’an’da zikrettiğini söyleyerek kendisi 90’ın üzerinde isim sayar.¹²⁵ Ancak *Mebâhis fi ulûmi’l-Kur’an* sahibi Dr. Subhi es-Sâlih (ö. 1407/1986), Kur’ân’ın en meşhur isimlerinin “Furkan” (el-Furkân 25/1), “Zıkr” (el-Enbiyâ 21/50) ve “Tenzil” (eş-Şuarâ 26/192) olduğunu söyleyerek, bazı âlimlerin bu sayıda abartıya kaçtıklarını ve bunu yapanların Kur’ân’ın isimleriyle sıfatlarını birbirine karıştırdığını söylemektedir.¹²⁶ Müfessirimizin de zikrettiklerinin bir kısmı aslında sıfattır, belli bir kısmı da âyetlere getirmiş olduğu yorumlara dair isimlendirmeler olarak görünmektedir. Bu da çok büyük bir ihtimalle onun yukarıda da zikrettiğimiz “bir şeyin isminin çokluğu müsemmanın şeref ve kemalini gösterir” düşüncesinden kaynaklanıyor olsa gerektir.¹²⁷

Örnek vermek gerekirse;

وَأَنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِّي حَكِيمٌ

“Ö, katımızda bulunan Ana Kitap>ta (levh-i mahfuzda) mevcut, yüce ve hikmetle dolu bir kitaptır.” (ez-Zuhruf 43/4).

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ

“Hakikatte o şerefli Kur>an>dır.” (el-Burûc 85/21).

وَأَنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ

“Halbuki o, eşsiz bir kitaptır.” (Fussilet 41/41).

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

¹²³ Divleki, *Dilbilim ve Kur’an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî’nin Besâir’i*, 169.

¹²⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/88.

¹²⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/88-95.

¹²⁶ Subhi es-Salih, *Mebâhis fi ulumi’l-Kur’an* (Beyrut: Dârü’l-İlm li’l-Melayin, 2007), 20-21.

¹²⁷ Divleki, *Dilbilim ve Kur’an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî’nin Besâir’i*, 175.

“Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.” (Yûsuf 12/2).

أَنَا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا

“Gerçekten biz, hârikulâde güzel bir Kur'an dinledik.” (el-Cin 72/1).

Müellifin saydığı bu âyetlerde Kur'an'ı niteleyen عَزِيزٌ، مَجِيدٌ، عَلِيٌّ gibi kelimelere de Kur'ân-ı Kerim'in isimleri arasında yer verdiği görülmektedir.¹²⁸

Bundan başka Kur'ân'ın¹³⁰ حبل الله المتين¹²⁹، المعدل الهادي، المعتصم الهادي، العصمة، النجاة gibi bazı isimlerini de hadislerden çıkarmaktadır.¹³¹

Dikkati çeken bir husus, müfessirin Kur'an'ın ismi olarak verdiği isimlerden bazılarının tamamen kendi yorumlarına dayanmasıdır. Söz gelimi müfessir (وَآنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً) “Gökten yağmur indirdik” (el-Mü'minûn 23/18; el-Furkân 25/48; Lokman 31/10) âyetinden hareketle Kur'ân-ı Kerim'in bir isminin de الماء olduğunu zikretmekte ve buna gerekçe olarak da suyun yeryüzü ve canlıların hayat kaynağı olması gibi Kur'ân'ın da ruhların hayat kaynağı olduğunu söyleyerek¹³² söz konusu adlandırmayı bu tür bir işarî yoruma dayandırmıştır.¹³³

Müellif yine;

اَيُّونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ آثَارَهُ مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, bundan evvel (size indirilmiş) bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin.” (el-Ahkâf 46/4) âyetine istinaden Kur'ân-ı Kerim'in isimlerinden birinin de الأثارة olduğunu söylemiş ve bu kelimeyi “evvelki insanlardan rivâyet edilmiş bilgi” olarak tefsir etmiştir. Ancak o takdirde bunun Kur'ân'a isim olması mümkün değildir.¹³⁴

İlginç sayılabilecek bir başka örnek ise; müellifin Kur'ân-ı Kerim'i (فَلَا) “Hayır! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki” (el-Vâkıa 56/75) âyetine dayanarak النجوم (yıldızlar) şeklinde isimlendirmesidir. Burada da yıldızları Kur'ân'ın tencîmi, yani tek bir seferde değil de peyderpey indirilmesi olarak tefsir etmektedir.¹³⁵

3.5. Besâir'de Kur'ân'ın Faziletleri

Fîrûzâbâdî de eserinde Fezâilü'l-Kur'an konusunu müstakil bir başlık

¹²⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1: 88, 92,94; Subhi es-Salih, *Mebâhîs*, 21; Divlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*, 175-176.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/91; Dârimî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 1; Tirmizî, “Sevâbü'l-Kur'an”, 14.

¹³⁰ Tirmizî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 14; Darimî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 1.

¹³¹ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/95.

¹³² Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/94.

¹³³ Divlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*, 176.

¹³⁴ Divlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*, 176.

¹³⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/94.

altında ele almakta,¹³⁶ evvela ilgili bulunduğu bazı âyetleri nakletmek sûretiyle konuya giriş yaptıktan sonra peşinden yirmi beş civarında rivâyet zikretmektedir. Ne var ki bunların ne senetlerini vermekte ne de bu rivâyetlere dair yapılmış herhangi bir değerlendirmeye yer vermektedir.¹³⁷ Eseri tahkik eden Ali en-Neccar'ın tespitine göre, bunların kâhir ekseriyeti "hasengarib" türünde rivâyetler olup bir kısmına da zayıf veya mevzu demek mümkündür.¹³⁸

Müellif Kur'ân'ın faziletlerine dair öncelikle şu âyetleri zikrederek delil getirmektedir:

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِ وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ

"Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve **büyük Kur'an**'ı verdik." (el-Hicr 15/87).

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ

"Hayır o (yalanlamakta oldukları kitap) **şanı yüce bir Kur'an**'dır." (el-Burûc 85/21).

وَأَنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ

"Şüphesiz o **çok değerli ve sağlam bir kitaptır**." (Fussilet 41/41).

Daha sonra zikrettiği rivâyetler ise şu şekildedir:

1. Bir hadis-i kutsîde buyrulmuştur ki: "Benim kitabımı okumasının Ben'den bir şey istemekten alkoyduğu kimseye, Ben'den isteyenlere verdiklerimin en üstününü veririm."¹³⁹

2. İbn Abbas'tan nakledilen bir rivâyette: "Kime Kur'an verilir de başkasına kendisine verileden daha üstününün verildiğini zannederse, Allah'ın küçük gördüğünü yüceltmış, yücelttiğini de küçük görmüş olur."¹⁴⁰

3. Ebû Ümâme'den rivâyet edildiğine göre Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Kim Kur'an'ın üçte birini okursa ona nübüvetin üçte biri verilir. Kim yarısını okursa ona nübüvetin yarısı verilir. Kim üçte ikisini okursa ona nübüvetin üçte ikisi verilir. Kim de Kur'an'ın tamamını okursa ona nübüvetin tamamı verilir."¹⁴¹

¹³⁶ Firûzâbâdî, *Besâir*, 1/57-64.

¹³⁷ Divlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Firûzâbâdî'nin Besâir'i*, 177.

¹³⁸ Firûzâbâdî, "Nâşirin mukaddimesi", *Besâir*, 1: 57-64; Divlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Firûzâbâdî'nin Besâir'i*, 177.

¹³⁹ Firûzâbâdî, *Besâir*, 1/57-58. (Tirmizî, "Fezâilu'l-Kur'an", 25. Tirmizî bu hadisin hasen garib olduğunu haber vermektedir.)

¹⁴⁰ Firûzâbâdî, *Besâir*, 1/58. (İsnadı zayıf bir rivâyet olduğu belirtilmektedir. Bkz. Zeynüddin Muhammed Abdür-raûf el-Münâvî, *Fezû'l-kadir şerhu'l-Cami'îs-sağir*, (Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübâra, 1356), 6/75.)

¹⁴¹ Firûzâbâdî, *Besâir*, 1: 59-60. Mevzudur, İbnu'l-Cevzî *Mevzûât*'ında zikretmektedir. Bkz. Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (B.y.: Dâru'l fikr, 1983), 1/252-253.

3.6. Besâir'de Sûrelerin Faziletleri

Fîrûzâbâdî'nin eserinde sûrelerin faziletlerine dair açıklama yaparken zayıf ya da uydurma rivâyetlere yer verdiğini görmekteyiz. Ancak bu rivâyetleri çoğunlukla değerlendirmeye tabi tutarak vermektedir. Değerlendirme yapmadan rivâyetleri direkt olarak aktardığı da vâkîdir.¹⁴² Genele bakıldığında rivâyetlerin büyük çoğunluğunun zayıf olduğu göze çarpmaktadır.¹⁴³

Bazı rivâyetlerin mevzû kabul edilmesine rağmen bunlar hakkında “zayıf bir senetle rivâyet ediliyor”¹⁴⁴ ibaresini kullanması, onun hadis konusunda mütesâhil bir tavır içinde olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bazen de mevzu olduğunu belirttiği halde bu rivâyetlere okuyucuyu tenbih maksatlı yer verdiğini¹⁴⁵ haber vermektedir. Ne var ki bu tutumu, mevzu olduğu halde bazı rivâyetlerde hiçbir değerlendirme yapmaksızın geçmesi¹⁴⁶ ile çelişki arz etmektedir.¹⁴⁷

Sûrelerin faziletleri hakkında müellifin örnek verdiği rivâyetlerden bazıları şu şekildedir:

1. “Ya Ali, her kim Nisa sûresini okursa ona arşın taşıyıcılarının sevapları mislince sevap yazılır. Okuduğu herbir âyetince o kişi cihat yolunda vefat etmişçesine sevap kazanır.” Zayıf olduğunu ve hatta uydurmaya benzediğini söylemektedir.¹⁴⁸

2. Câfer-i Sadık (r.a.)’tan rivâyet edilmiştir ki: “Her kim her ay Araf sûresini okursa kıyamet günü emniyet içinde olanlardan olur. Her kim de her Cuma günü okursa kıyamet günü beraberinde olanla hesaba çekilmez. Zira o, her okuyana şahitlik eder.” Bu konuda bu zayıf haberlerden başkasının rivâyet edilmediğini söylemektedir.¹⁴⁹

3. “Her kim Ahzab sûresini okur, onu ailesine ve de kölelerine öğretirse ona kabir azabından eman verilir.” Bu sûrenin fazileti hakkında, kendisine dair uyarıda bulunmak üzere zikredeceğimiz mevzû rivâyetler vardır, diyerek zikreder.¹⁵⁰

4. “Kim Câsiye sûresini okursa her harfi için o kimseye on sevap yazılır,

¹⁴² Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/156-157.

¹⁴³ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/168, 177, 245, 254, 260, 267, 287, 333, 343, 347, 352, 358, 369, 372, 375.

¹⁴⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/168, 185, 221, 308, 322, 333, 339, 343, 364.

¹⁴⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/358, 381.

¹⁴⁶ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/131, 201, 237, 316, 392.

¹⁴⁷ Dîvlekci, *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*, 178.

¹⁴⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/177.

¹⁴⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/221.

¹⁵⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/381.

on günahı silinir, on derece de yükseltilir.” Yine bu hadise de zayıf olduğunu belirterek yer verir.¹⁵¹

SONUÇ

İran topraklarında 729/1329’da dünyaya gelen Fîrûzâbâdî, küçük yaşta hafıza gücü ve dilbilime olan merakıyla dikkati çekmiş bir âlimdir. Döneminin ilim merkezlerini dolaşarak buralarda kıymetli âlimlerden çeşitli icazetler almış, aynı zamanda talebe de yetiştirmiştir.

Fîrûzâbâdî’ye esas şöhretini dilbilim sahasında kaleme almış olduğu *el-Kâmûsu’l-muhît* adlı lügat çalışması kazandırmış olup, bu eser her çağda dilbilim araştırmacılarının kendisinden müstağni kalamadığı bir konuma yükselmiştir. Müellif dilbilimin yanı sıra Tefsir ilminde de faaliyet göstermiş ve *Besâiru zevi’t-temyîz* adlı eserini bu alanda kaleme almıştır.

Müellif bu çalışmasında Kur’ân-ı Kerim’i daha evvel örneğine rastlanmamış kendine has bir metodla tefsir etmektedir. Altı ciltten oluşan eserinin ilk cildinde Kur’ân tefsirine dair bilinmesi gereken bilgilerle Kur’ân tarihi ve Kur’ân ilimlerine dair bazı bahislere yer verdikten sonra sûrelerin tefsirine geçmektedir. Sonraki dört cilt ise bir Kur’ân sözlüğü mâhiyetindedir. Son ciltte ise Kur’ân-ı Kerim’de zikri geçen peygamberler, geçmiş kavimler ve zulüm figürlerine yer vermektedir.

Bu çalışmada ilk olarak Fîrûzâbâdî’nin *Besâir*’de Kur’ân ve sûre kavramlarına dair yapmış olduğu izahlara yer verilmiş, sonrasında Mekkî-Medenî, sûrelerin tertibi, sûrelerin isimleri, Kur’ân’ın isimleri, Kur’ân’ın ve sûrelerin faziletleri gibi Kur’ân ve sûreler özelinde bazı konuları nasıl ele aldığı incelenmiştir. Müellifin söz konusu ilimlere atfettiği önem münasebetiyle mezkûr konular çerçevesinde onun Kur’ân’a ve sûrelere bakışının ortaya konması hedeflenmiştir.

Fîrûzâbâdî’nin hem Kur’ân hem de sûre kelimesinin iştikâklarıyla ilgili yapmış olduğu açıklamalar ve kurmuş olduğu bağlantılar bağlantılar onun dil dehasına dair önemli örneklik teşkil etmektedir. Mekkî ve Medenî sûrelere gelince, onlar hakkında okuyucusuna detaylı bilgi sunmakla beraber bu hususta çoğunlukla sûrelerdeki hitap şekilleri ve âyetlerin indiği yerleri esas almaktadır. Sûrelerin sayısı hakkındaki ihtilafı görüşlerin şâzz olduğunu belirterek itibar edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Sûrelerin isimlerini ele aldığı ilgili sûrenin tefsirinde zikretmekle beraber bu isimleri

¹⁵¹ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 1/427.

alma sebeplerine dair değerlendirmeler de yapmaktadır. Müellif, Kur'an'a dair birçok isim saymakta, her ne kadar bu konuda abartıya kaçmış olduğunu düşünenler olsa da o, bir şeyin pek çok isminin olmasının müsemmanın şerefine delâlet ettiğini düşünmektedir. Kur'an'ın faziletlerine dair müstakil bir başlık açmakla beraber burada zikrettiği rivayetleri değerlendirmeye tabi tutmaması ise eleştiri konusudur. Aynı şey sûreleri tefsiri esnasında yer verdiği fazilet hadislerini zikrederken de görülmektedir. Bu noktada mütesâhil olarak addedilmesi söz konusudur.

Netice itibariyle Fîrûzâbâdî *Besâir*'inde birçok bilgi ve değerlendirmenin yanı sıra Kur'an ve sûreler özelinde de oldukça istifâdeli bilgiler sunmaktadır. Ancak pek çok alanda son derece yetkin bir âlim olmasına rağmen hadislerle ilgili söz konusu tutumunun, şaşırtıcı olmakla beraber üzerinde temkinle durulması gereken bir husus olduğunu söylemek mümkündür. Bunun dışında, dilbilimdeki yetkinliği ve dil zevki tefsirine ve kavram açıklamalarına yansımış ve eserine bu anlamda istifadeli bir boyut kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Askalânî, İbn Hacer. *İnbâu'l-gumr bi ebnâi'l-umr*. Thk. Hasan Habeşî. Kahire, 1972.
- Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsârü'l-musannefin*. Tahran: Mektebetü'l-İslâmiyye ve'l-Ca'ferî Tebrîzî, 1947.
- Bağdâdî, Ebû'l-Hasen Ali b. İbrâhim b. Abdullâh b. İbrahim b. Yûsuf el-Kâri. *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Menkabeleri (Dürri's-semîn fi menâkibi's-Şeyh Muhyiddîn)*. Trc. Abdulkadir Şener, M. Rami Ayas. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1972.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-müfessirîn*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974.
- Brockelmann, Carl. "Fîrûzâbâdî". *İslam Ansiklopedisi: İslam Âlemi, Tarih, Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyografya Lügati*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Divleki, Celalettin. *Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîrûzâbâdî'nin Besâir'i*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2000.
- Fâsî, Takiyyuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hasenî. *el-İkdu's-semîn fi târihi'l-beledi'l-emîn*. Thk. Fuad Seyyid. Kahire: Matbaatü's-sünneti'l-Muhammediyye, 1962.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub. *Besâiru zevi't-temyiz fi letâifi'l-*

- Kitâbi'l-azîz*. Nşr. Muhammed Ali en-Neccâr. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.s.
- Firûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub. *el-Bulğa fi terâcimi eimmeti'n-nahv ve'l-luğa*. Nşr. Muhammed el-Mısri. Kuveyt, 1407/1987.
- Fleisch, H. "al-Firûzâbâdî". *Encyclopaedia of İslâm: New Edition: Prepared by a Number of Leading Orientalists*. Ed. B. Lewis, Ch. Pellat, J.Schacht. Leiden: E.J. Brill, London: Luzac, 1965.
- el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şehâbeddin Yakut b. Abdillâh Ya'kut. *Mu'cemu'l-buldan*. Beyrut: Dâru sâdir, t.s.
- Hansârî, Muhammed Bakır b. Zeynelâbidîn b. Cafer Musevî. *Ravzatü'l-cennât fi ahvâli'l-ulemâ ve's-sâdât*. Thk. Esedullah İsmailiyyan. Tahran: Mektebetu İsmailiyyan, 1392.
- Hulv, Abdülfettah Muhammed. "Besâiru zevi't-temyîz fi letaifi Kitabi'l-azîz". *el-Kitâbu'l-Arabî*. 20 (1966), 16-20.
- İbn Kadî Şuhbe, Ebû's-Sıdk Takiyyuddîn Ebû Bekr b. Ahmed. *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*. Tsh. Hafız Abdülhalim Han. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1987.
- İbnu'l-İmâd, Ebû'l-Felah Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, t.s.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Kitâbu'l-Mevzuât*, Thk. Abdurrahman Muhammed Osman. B.y.: Dâru'l-fikr, 1983.
- İbnu'l-Kâdî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî. *Dürretü'l-hicâl fi esmâi' ricâl: Zeylu Vefeyâti'l-a'yân* Thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nür. Kâhire: Dâru't-Turâs, 1970.
- Kandemir, M. Yaşar. "İbn Hacer el-Askalânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 514-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-müellifin: Terâcimu musannifi'l-kütubi'l-Arabiyye*. Beyrut: Mektebetü'l-müsennâ, 1957.
- Kettânî, Muhammed Abdulhayy b. Abdilkebir b. Muhammed. *Fihrisu'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-me'âcim ve'l-meşihât ve'l-müselâlat*. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1982.
- Kılıç, Hulusi. "Firûzâbâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/142-145. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1933.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Tlk. Abdulmaksûd b. Abdurrahim. Beyrut, t.s.

- el-Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdür-raûf. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Cami'is-sağîr*. 6/75. Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyettü'l-kübrâ, 1356.
- Sâlih, Subhî. *Mebahis fî ulumi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2007.
- Şehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdîrrahmân. *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*. Beyrut: Dâru'l-cîl, t.s.
- Serkis, Yusuf b. İlyan b. Musa ed-Dımaşkî. *Mu'cemu matbûâtî'l-'Arabiyye ve'l-mu'arrabe*. Mısır: Matbaatu Serkis, 1928.
- Suyûti, Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât* Thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1979.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed Havlânî. *el-Bedru't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*. Kahire: Matbaatü's-sa'âde, 1348.
- Tomar, Cengiz. "Resûliler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muahammed b. Muhammed. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Mısır: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1306.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm: Kâmûsu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1992.